

Zdenko Balog

Pučko otvoreno učilište, Križevci

4. 9. 2011.

Prethodno priopćenje / *Preliminary communication***Teza Anđele Horvat o
praškim Parlerima na
zagrebačkom Gradecu i
Kaptolu***Ključne riječi: Anđela Horvat, Parleri, gotika, Prag, Hrvatska, arhitektura, arhitektonska skulptura**Keywords: Anđela Horvat, Parler family, Gothic, Prague, Croatia, Styria, architecture, architectural sculpture*

U više svojih tekstova tijekom 50ih i 60ih godina 20. stoljeća ugledna povjesničarka umjetnosti Anđela Horvat iznosi smionu teoriju o dolasku i boravku (grupe) majstora iz praške majstorske radionice Petra Parlera u Zagreb, gdje se, na taj način ostvaruju stilski relativno čisti nastavljači praške škole, južni portal Svetog Marka na Gradecu i 'čudovišna galerija' zagrebačke katedrale. Ova kapitalna djela, prema teoriji A. Horvat, snažno utječu na niz ostvarenja prve polovice 15. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj (Plemenščina, Medvedgrad, Nedelišće...) i šire (Ilok...).

Iako je mnogo autora u tragu A. Horvat istraživalo ovu građu, njena teza, uz mnoštvo navoda, nije doživjela očekivani razvoj. Pitanje utjecaja praških Parlera u srednjoj i jugoistočnoj Europi istovremeno je živo područje interesa i polemika suprotstavljenih autora i stavova. Prisutan trend zadnjih desetljeća je prema ograničavanju njihove uloge izvan Češke nakon početka 15. stoljeća. Kakva je danas održivost teorije koja je postavljena prije više od pola stoljeća, te nije niti dograđena niti revidirana suvremenim metodama i mogućnostima komparativnih analiza? U novije vrijeme veći broj inicijativa, kapitalnih izložba, znanstvenih skupova i izdavačkih pothvata tretira ovo područje srednjoeuropske internacionalne gotike. Čini se da u svjetlu novih spoznaja više ne možemo stvari gledati onako jednostavno i transparentno kako su djelovale pred pola stoljeća. Pa ipak, mnoge nove spoznaje donose nove dokaze i građu koja nas uvjerava da je ugledna povjesničarka umjetnosti i vjerojatno najveća terenska istraživačica našeg prostora 20. stoljeća dalekovidno uočavala i prepoznavala veze koje znanost tek treba istražiti i potvrditi. Ovaj prilog bit će pokušaj kratke revizije osnovnih teza A. Horvat o tome predmetu i današnjeg stanja znanosti prema tim problemima.

Ovom prilikom usredotočit ćemo se na jedan segment iz bogate bibliografije Anđele Horvat: u nekoliko studija i članaka nastalih u razdoblju od kasnih '50-ih pa do kraja svojeg života Anđela Horvat uvela je u našu umjetničku bibliografiju temu praških Parlera i njihova mogućeg izravnog sudjelovanja ili utjecaja na neka gradilišta s početka 15. stoljeća u Hrvatskoj.¹ Najprije spominjanjem nekih sličnosti motiva i oblika figuralnog ukrasa na župnoj crkvi u Nedelišću, a odmah potom i u dvije kapitalne studije o 'čudovišnoj galeriji' sjeverne lađe zagrebačke katedrale i južnom portalu Svetog Marka na Gradecu, nakon čega uvođenjem i obradom još nekoliko spomenika suvremene gotičke arhitekture i djelima pokretne plastike tzv. 'internacionalnog' ili 'lijepog' stila A. Horvat traži i nudi argumente za smionu tezu: U Hrvatskoj (srednjovjekovnoj Slavoniji) posredstvom najviših državnih službenika, biskupa Eberharda te neizravno kralja Sigismunda djeluje početkom 15. stoljeća veći broj majstora stasalih na

praškim gradilištima, odškoloranih u radionici koju vodi protomajstor praške katedrale Petar Parler. Majstori koji u Hrvatsku unose prepoznatljiv idiom najinovativnijeg gradilišta srednje Europe na zagrebačko gradilište ne dolaze slučajno, prirodnom i uobičajenom fluktuacijom majstora diljem različitih gradilišta (što je bio dio uobičajene prakse 'kurikuluma' tadašnjih majstora klesara), nego organizirano, sa svrhom da donesu tehničke i umjetničke inovacije u prijestolnicu Slavonije.

Prekodravski prostor, Donja Štajerska i zapadna Slavonija predstavljaju najjužniji ovako rani prodor parlerijanskog umjetničkog idioma. Stoga je nova spoznaja o širenjima parlerijanskih utjecaja prema jugu značajna ne samo lokalno za hrvatski i slovenski kulturni prostor, nego i za spoznaje o ukupnom značaju i dosezima utjecaja te posljednje velike sinteze u razdoblju gotike. Anđela Horvat svoje ključne studije o toj temi piše u trenutku kada se slične spoznaje pojavljuju u susjednim nam Sloveniji i

1. 'Čudovišna galerija' Zagrebačke katedrale, grifon (snimio Z. Balog, 2005.) / "Monstrous Gallery" of Zagreb Cathedral, griffon (photo Z. Balog, 2005)

2. Prag, katedrala Svetog Vida, južni zvonik, zmaj (snimio Z. Balog, 2010.) / Prague, St Vitus' Cathedral, south belfry, dragon (photo Z. Balog, 2010)

Mađarskoj.² Sama autorica ističe da je na podrobnije ispitivanje položaja 'čudovišne galerije' zagrebačke katedrale bila potaknuta opaskom Emilijana Cevca u njegovu prilogu o parlerijanskim maskama u Ptuju i okolici.³ Jednako kao njezina studija, i ovaj je Cevcov prilog u matičnu umjetničku historiografiju 'uvedo' Parlere i pojam parlerijanskoga. Istovremeno, László Gerevich istražuje mogućnost da je baš dijaspora majstora Parlerove radionice dala poticaj za intenzivnije radove na budimskom dvoru, na kojemu autor prepoznaje utjecaje istoga gradilišta. Mnogo kasnije, uvođenje te značajne češke škole u zemlje tadašnje Jugoslavije i u Mađarsku bit će ocijenjeno kao blagi politički oportunitizam, budući da se radilo o u tom trenu (nakon Drugog svjetskog rata) ideološki bliskim državama.⁴

Pitanje mjesta Petra Parlera na karti utjecaja različitih strujanja druge polovice 14. i prvih desetljeća 15. stoljeća tema je koja je začeta ranije, pretežno na njemačkojezičnom prostoru, u Njemačkoj i Austriji. Svakako je ključna uloga Pinderova, a njegovi sljedbenici i kritičari često ne biraju kvalifikacije svojih neistomišljenika, braneći zapravo slabo prikrivene suvremene ideološke stavove.⁵ Ova, mogli bismo reći, polemika, ima i danas svoje nastavljače te je još nedavno, prilikom velike Sigismundove izložbe u Budimpešti 2006.,⁶ u tekstovima povlačeno i diskutirano pitanje 'fantoma češke teze'. S te strane svakako stječemo dojam da diskusija o ključnom utjecaju Petra Parlera na širi srednjoeuropski prostor još nije završena, štoviše, čak se i zaoštrava nekim u novije vrijeme radikaliziranim stavovima, sve do poricanja identiteta samog majstora.⁷

Tekstovi Anđele Horvat u trenutku kada se pojavljuju bili su jednako tako ohrabreni i osnaženi ovakvim kontekstom, kao što su bili radikalno novi u jednoj stručnoj historiografiji i bibliografiji koja se tek formirala i koja je plaho počela prepoznati nešto više od lokalnih radionica i tradicija u spomeničkoj baštini između Save i Drave. Stoga je i bez obzira na Cevcove opaske i na prethodno Jiroušekovo prepoznavanje Južnog portala Svetog Marka kao djela južnonjemačke tradicije⁸ trebalo mnogo hrabrosti, a prije svega detaljnog istraživanja, poznavanja konteksta i dobre argumentacije da bi se sa smionom tezom izašlo u javnost.

Problematiku 'čudovišne galerije' zagrebačke katedrale Anđela Horvat otvara opsežnom studijom u »Peristilu« 1959.⁹ te se u kasnijim radovima detaljno ili u kontekstu drugih tema vraća na ovo pitanje. Već u ovom prvom tekstu autorica je sasvim određena i uvjerenica »...da je jedan od vodećih majstora s pratećom morao doći iz Parlerove radionice u Zagreb, ali tek nakon radova na tornju Karlovog mosta.«¹⁰ Za ovakvu smionost zaključka autorica nalazi argumente, ne samo u podrobnoj komparativnoj analizi, nego i u radovima suvremenika, poglavito Gerevicha i Cevca.¹¹ Anđela Horvat priznaje da su njeni zaključci temeljeni na komparativnim formalnim analizama te da vrela ne pružaju objašnjenje odakle je došlo do ove značajne kulturološke veze, no u nastavku se poziva na heraldiku, odnosno na grbove koji ukazuju da je baš ovaj dio katedrale morao biti građen za biskupa Eberharta.¹² Nakon što je nedugo poslije povjesničar Franjo Buntak uočio ponavljanje imena/profesije Parler u spisima zagrebačkog Gradeca te posebno

3. Južni portal župne crkve svetog Marka, središnja grupa Bogorodice i Isusa (snimio Z. Balog, 2011.) / South portal of the parish church of St Mark, central group of Madonna and Christ (photo Z. Balog, 2011)

4. Južni portal župne crkve svetog Marka, detalj trbušastog lišća u frizu (snimio Z. Balog, 2011.) / South portal of the parish church of St Mark, detail of bulging leaf ornament of the frieze (photo Z. Balog, 2011)

ukazao na opetovano spominjanje Janka, sina Petra iz Praga, možemo reći da formalna analiza, od koje je autorica krenula, nalazi sasvim ozbiljne argumente.¹³

Sljedeće godine izlazi druga, možda najznačajnija i najdiskutiranija studija u nizu njenih radova o praškim Parlerima i Hrvatskoj, studija o južnom portalu Svetog Marka u Zagrebu.¹⁴ Taj portal, koji doduše ni ranije nije bio nepoznat stručnoj javnosti, tim je tekstom našao trajno mjesto u hrvatskoj umjetničkoj historiografiji. Nasuprot slutnjama o vezama plastičkog ukrasa tog portala s južnonjemačkim kiparstvom 14. stoljeća (škola Schwäbisch-Gmünd), koji je naknadno postavljen na arhitekturu portala, Anđela Horvat analizira portal kao jedinstveno djelo arhitekture i slobodne skulpture, koje nastaje istovremeno, početkom 15. stoljeća, a čija izvedba stoji u najužoj vezi s praškim Parlerima.¹⁵ Dva tako bliska otkrića izravne djelatnosti te značajne škole svakako su znakovita i povlače šire mogućnosti zaključivanja te potiču na traženje mogućih daljnjih filijala zagrebačkih gradilišta te posredno velikog praškog gradilišta.

Oba teksta zajedno širom otvaraju vrata novoj problematici, prodoru parlerijanskog umjetničkog idioma u hrvatske zemlje. Veoma brzo, u daljnjim istraživanjima, Anđela Horvat pronalazi moguće nastavljače te tradicije, arhitektonsku plastiku iz Iloka¹⁶ te radove na Medvedgradu.¹⁷ Istovremeno, znakovito, uočava povezanost nekih ključnih djela pokretne plastike s djelima češkog Internacionalnog stola, Madona iz Trškog Vrha,¹⁸ Pieta iz Brinja¹⁹ i tako dalje.

Veoma brzo, u domaćoj su se bibliografiji pojavili prvi pobornici, kao i prvi kritičari te teze. Istovremeno, suzdržano, ali ne i negativno, prema smionom prodoru praških Parlera na jug odredila se i međunarodna stručna javnost. U svom odgovoru na kritičke opaske Nade Klaić Anđela Horvat podsjeća na dobar odjek koji je njena atribucija odmah imala u međunarodnoj povijesnoumjetničkoj znanosti, posebno kod Slovenca Cevca i Čeha Kutala.²⁰ Emilijan Cevc doista daje podršku zaključcima Anđele Horvat, ali ne bez kritičkog odmaka: dok se atribucija 'čudovišne galerije' zagrebačke katedrale čini čvrstom i prihvatljivom, mnogo je složenija problematika južnog portala Svetog Marka. U dva navrata, u katalogu velike jugoslavenske izložbe u Parizu i Sarajevu 1971., te ponovo na kelnskoj izložbi 1978., Cevc spominje južni portal Svetog Marka te je njegov odmak od atribucije Anđele Horvat osjetljiv.²¹

Upravo portal Svetog Marka doživjet će žestoke kritike i osporavanje atribucije i u domaćoj literaturi, doduše iz pera povjesničara, ali kompetentno i argumentirano te stoga nikako zanemarivo. U tekstu objavljenom u »Peristilu« 1979. Nada Klaić iznijela je veoma ozbiljne prigovore, posebno se osvrnuvši na terminologiju i netočno prevođenje i tumačenje pojmova iz vrela.²² Činjenicu da je taj članak izašao tako kasno, gotovo dvadeset godina nakon članka Anđele Horvat u »Peristilu«, tumačimo okolnošću da je s tek neznatnim izmjenama tekst ponovo objavljen 1978.²³ u časopisu »Kaj«.

Nada Klaić smatra da je Buntakova rekonstrukcija putova pojedinih parlera, Parlera i lapicida po Hrvatskoj,

5. Ptujka Gora, konzola u svetištu s heraldičkim grbom i trbušastim lišćem (snimio Z. Balog, 2011.) / Ptujka Gora, corbel in the chancel with a coat of arms and bulging leaf ornament (photo Z. Balog, 2011)

6. Hajdina, Župna crkva, konzola s maskom monstruma (snimio Z. Balog, 2010.) / Hajdina, parish church, corbel with a monster mask (photo Z. Balog, 2010)

bazirana na krivom tumačenju i nerazumijevanju srednjovjekovne terminologije,²⁴ a dataciju portala Svetog Marka odbacuje, predlažući drugačiju kronologiju i mnogo raniju izvedbu portala.²⁵ U istom smislu Nada Klaić podrijetlo majstora koji izvode portal traži u južnoj Njemačkoj.

Sljedeće godine, u istoj publikaciji, Anđela Horvat odgovara na te opaske²⁶ te se u naglašeno polemičkim tonovima ovdje začela jedna diskusija koja nažalost nije nastavljena, a svakako bi pomogla da se preispitaju i vlastiti stavovi, kao i stavovi neistomišljenika. Parlerijanska problematika u domaćoj je literaturi ubrzo privukla pažnju: istražujući strukturalne elemente gotičke arhitekture i arhitektonske plastike, Zorislav Horvat u nizu članaka sustavno gradi katalog presjeka, profilacija, klesarskih znakova te tehnoloških i konstruktivnih elemenata. Već zarana Horvat spominje vjerojatnu povezanost hrvatskog prostora s prodorima parlerijanskih koncepata prema jugu i preko Drave, za što konkretne dokaze nalazi u profilaciji rebra lepoglavske crkve.²⁷ Činjenica da se u istoj crkvi nalazi najraniji primjer zvjezdastog svoda u kontinentalnoj Hrvatskoj daje dodatnu težinu toj opservaciji. Horvat uočava i srodnosti mjernog sustava prepoznatog u srednjovjekovnoj Slavoniji s mjernim sustavom karakterističnim za Parlerovu radionicu,²⁸ a također i korištenje triangularnih i kvadriangularnih konstruk-

cijskih alata. Horvat je tezi Anđele Horvat svakako dodao element koji je njenom istraživanju nedostajao: povezivanje elemenata arhitekture, poglavito tehnoloških i konstrukcijskih elemenata, čije nalaženje svakako znači više nego sličnost kiparskog uresa. Dok se, naime, srodnost kiparskih likovnih elemenata mogla kao moda proširiti prema jugu i istoku nošena slučajnom dijasporom pojedinih darovitijih majstora na gradilištu, za širenje konstrukcijskih i mjernih sustava, te za pojavu tehnoloških rješenja poput zvjezdastog svoda, 'mačka' (?), i slično, bilo je potrebno da se jedan od vodećih majstora ili čak grupa majstora angažira i pozove na gradilište, zato jer posjeduju iskustvo baš određenog gradilišta i radionice. Stoga iznenađuje da se većina zagovornika 'češke teze' zadovoljava dokazima koje pružaju arhitektonska plastika i slobodna skulptura, tek uzgred ili uopće ne osvrćući se na snažne argumente koji leže u arhitektonskoj strukturi.²⁹ Nakon odgovora Nadi Klaić na ovu temu Anđela Horvat objavila je još jednu značajnu studiju, tekst u izdanju *Iz starog i novog Zagreba*, u kojem daje kratki rezime svoje atribucije i teze o prisutnosti praških Parlera u Hrvatskoj, otvarajući ujedno neke nove teme i slutnje spomenika koji bi se trebali u svjetlu iste problematike pobliže istražiti.³⁰ Među ostalima, u ovom kontekstu spominju se i crkva u Lepoglavi te kapela u Plemenšćini.

7. Beč, crkva S. Maria in Gestade, detalj konzole s maskom monstruma (snimio Z. Balog, 2010.) / Vienna, Maria am Gestade church, detail of a corbel with a monster mask (photo Z. Balog, 2010)

8. Madona iz Trškog Vrha, stanje 2005. (snimio Z. Balog, 2005., odobrenjem HRZ) / Madonna from Trški Vrh, state in 2005 (photo Z. Balog, 2005, courtesy of Croatian Conservation Institute)

U svojim radovima na temu recepcije parlerijanskog umjetničkog idioma, odnosno djelovanja majstora (članova obitelji) iz kruga Petra Parlera, Anđele Horvat postavila je određeni standard, otvorila prostor za istraživače koji su u njenom tragu mogli slobodnije otkrivati i prepoznavati pojedinačne elemente, kamenčice za cjelovitu sliku ovog uzbudljivog vremena umjetničkih previranja. Pored spomenutih, Franje Buntaka i Zorislava Horvata, spominjemo i radove Ivana Srše³¹ i Dijane Vukičević-Samaržije,³² koji istražuju u tragu atribucija Anđele Horvat. Ipak, unatoč tome, autorica nije bila u prilici oblikovati i sintetizirati svoje radove u monografiji koja bi, poput njenog kapitalnog djela, *Između gotike i baroka*, sintetizirala i katalogizirala referentnu građu.

Uz uvažavanje, ali i suzdržane ograde koje su njene atribucije doživjele u slovenskoj i donekle češkoj literaturi, i u vezi s održivosti tih atribucija nakon pola stoljeća, svakako je važno spomenuti da je razvoj te problematike u međunarodnoj literaturi (slovenskoj, austrijskoj, itd.) bio sve prije nego pravocrtan. Prije smo spomenuli razmimoilaženje stavova o 'češkoj tezi' na skali od potpunog osporavanja pa do izgradnje dogme bez kritičkih odnaka, a u međuvremenu dogodile su se i konkretne stvari koje su utjecale na sagledavanje problema: 1974. otkrivena je tzv. 'budimska

grupa' skulptura, jedan od najznačajnijih ciklusa skulpture prijelaza 14./15. stoljeća, što nije moglo ostati bez utjecaja.³³ U nizu velikih izložba prednjači kelnska izložba 1978., slovenski je materijal spektakularno prezentiran 1995. u Ljubljani, a posljednja u nizu je budimska izložba 2006.

Nakon svih novih spoznaja o predmetu, konzervatorskih istraživanja, kvalitetnih fotografiranja te nakon izložba koje su fizički približile i omogućile najizravniju usporedbu građe, mogućnosti koje stoje autorima na raspolaganju neusporedive su s onima koje su vladale prije pola stoljeća. Putovanja su postala brža, granice otvorenije, protok ideja i internetska izdanja stručnih časopisa neusporediv. Pa ipak, i danas je nemoguće krenuti u istraživanje problematike širenja utjecaja praških Parlera prema jugu, posebno u prekodravsko zemlje, a da se na početku takvih istraživanja temeljito ne prođu radovi začetnika te problematike, Emilijana Cevca i Anđele Horvat. Slagali se ili se priklanjali drugačijim mišljenjima i širim mogućnostima atribucija i miješanja utjecaja, ti su radovi snažan poticaj, pisani snagom argumenta. Iako se kasnija literatura u velikoj mjeri odmakla od njenih zaključaka o južnom portalu Svetog Marka, ostaje činjenica da je to do danas najcjelovitija obrada tog problema i polazište za daljnja istraživanja. Istovremeno, atribucija koju autorica opetovano iznosi

o 'čudovišnoj galeriji' zagrebačke katedrale neizravno ili izravno prihvaćana je i od europskih autora, pa su, zahvaljujući njenom istraživanju, motivi sa sjeverne lađe zagrebačke katedrale postali nezaobilazno mjesto u literaturi.

BILJEŠKE

1 ANĐELA HORVAT, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti Medimurja*, Zagreb, 1956.; ANĐELA HORVAT, *Skulptura Parlerovog kruga na zagrebačkoj katedrali*, u: *Zbornik za umetnost in zgodovino*. UZ NV V./VI., Ljubljana, 1959., 245–264.; ANĐELA HORVAT, Odrzi praškog Parlerovog kruga na portalu crkve sv. Marka u Zagrebu, u: »Peristil«, 3, Zagreb, 1960., 13–29; ANĐELA HORVAT, O utjecajima Parlerovog praškog kruga na arhitektonsku plastiku Iloka, u: »Peristil«, 6/7, Zagreb, 1963.–64., 36–38; ANĐELA HORVAT, *O slučajnim nalazima s Medvedgrada*, u: *Iz starog i novog Zagreba IV*, Zagreb, 1968., 25–42; ANĐELA HORVAT, Pietà u Brinju, u: »Peristil« 12–13, Zagreb, 1969.–70., 79–88; ANĐELA HORVAT, *Osvrt na probleme oko kamene okrunjene glave u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu*, u: *Iz starog i novog Zagreba V*, Zagreb, 1974., 7–13; ANĐELA HORVAT, Kameni kip Bogorodice s Trškog Vrha, u: »Rad JAZU«, 381/1978.; ANĐELA HORVAT, *Osvrt na parlerijansku radionicu u Zagrebu i na njezine odraze u sjevernoj Hrvatskoj*, u: *Iz starog i novog Zagreba VI*, Zagreb, 1984., 79–90.

2 EMILIJAN CEVC, *Parlerijanske maske v Ptuj in okolici*, u: *Ptujski zbornik*, I., Ptuj, 1953., 49–55; LÁSZLÓ GEREVICH, *Prager Einflüsse auf die Bildhauerkunst der Ofner Burg*, u: »Acta Historiae Artium«, Budapest, 1954., 51–61.

3 ANĐELA HORVAT (bilj. 1, 1959.), 159. EMILIJAN CEVC (bilj. 2), 54.

4 ERNŐ MAROSI, *Fünfzig Jahre Herrschaft Sigismunds in der Kunstgeschichte*, u zborniku *Sigismund v. Luxemburg – Ein Kaiser in Europa*, Mainz a. Rhein, 2005., 239: »Parallel mit Gerevich Thesen, die der ungefähr seit Wilhelm Pinder allgemein gültigen Dominanz der Parlerkunst im kunsthistorischen Gesamtbild des 14. Jahrhunderts entsprechen, haben die Erkenntnisse parlerischer Beziehungen im Norden der Einordnung der Region in eine tschechoslowakische Geschichtskonstruktion gedient und im Südwesten in eine kroatisch-slowenische Version derselben. Mit der Auflösung der betreffenden Staatsbündnisse in der 1990er Jahren haben diese Hypothesen allerdings an aktueller Relevanz wesentlich eingebüßt.«

5 Autori kraja 19. i početka 20. stoljeća, R. Dohme, W. Pinder, itd., smatraju Austriju, Češku i Njemačku jedinstvenim kulturnim i nacionalnim prostorom; RICHARD DOHME, *Geschichte der deutschen Baukunst*, Berlin, 1887., 250: »Seit 1348. beginnt der Bau der Neustadt Prag, auch dies wieder eine Anlage wie sie Deutschland bisher nicht gekannt...«; WILHELM PINDER, *Die deutsche Plastik vom ausgehenden Mittelalter bis zum Ende der Renaissance*, Potsdam, 1924., 66: »Aber die Geschichte der deutschen Architektur selbst verzeichnet gegen die Mitte des Jahrhunderts eine beginnende Abkehr (...) In Köln, Ulm, Regensburg, Prag, Freiburg, Gmünd, Wien, Nürnberg, Breslau - überall treffen wir auf ihre (Parler) Spure.«; 162: »Besser als Prag selbst lehrt Breslau, damals auch politisch eine böhmische Stadt, den Stil kennen, den die Deutschen auf dem kolonialen Boden des Südostens entwickelten.«. U istoj tradiciji i KARL M. SVOBODA, *Peter Parler*, Wien, 1942., 11: »Parler hat damit in seinem Prager Dombau der Geschichte der deutschen Baukunst und, wie noch gezeigt werden wird, auch der der deutschen Bildhauerei eine in seiner schwäbischen Heimat zwar in Ansätzen schon vorbereitete, ihren weiteren Gang bis zum Ende des Mittelalters bestimmende Wendung gegeben.« Tako se čini da se raspodjela autora u 'guranju' prioriteta Beča i Praga događa tek nakon II. svjetskog rata: KARL GINHART, *Die Fürststatuen von St. Stephan in Wien und die Bildwerke aus Großlobming*, Klagenfurt, 1972., 11: »Ich bitte meine Kollegen in Deutschland, von der Vorstellung, daß 'Die Parler' irgendwie auf die österreichische Gotik eingewirkt hätten, sich zu befreien. Die geschichtliche Tatsachen sprechen dagegen.«; JAROMIR HOMOLKA, *Prag und die mitteleuropäische Kunst um 1400 – Einige Bemerkungen*, u zborniku *Internationale Gotik in Mitteleuropa*, Graz, 1990., 174: »In einem der Briefe (...) schrieb

Dr. Biedermann: 'Es ist einfach wichtig, daß ein Fachkollege über Prag als Drehscheibe der europäischen Kunst um 1400 spricht.«. Ovo su dva kratka navoda koja ilustriraju dijametralnu suprotstavljenost stavova o većem ili manjem praškom utjecaju u drugoj polovici 14. stoljeća, poglavito umjetnosti oko 1400.

6 VIKTOR SCHWARZ, *König Sigismunds höfischer Traum: die Skulpturen für die Burg in Buda, u katalogu: Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387-1437.*, Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2006., 232–234, odbacuje dataciju skulptura grupe Großlobming u zadnju četvrtinu 14. stoljeća, ocjenjujući da se radi o nasilnom čupanju djela iz logične periodizacije kako bi ih se izravno vezalo uz Rudolfovu dvorsku školu. Navodi autora izložbe, kustosa Galerije Belvedere, koji rekonstruirao hipotetičko putovanje anonimnog Majstora iz Großlobminga u Francusku negdje oko 1370., čime je obogaćena tradicija Rudolfove škole, da bi se objasnio odmak groslobminških skulptura, ali i njihova potpuna nezavisnost od Praga. Ovaj stav je, navodno, kontinuitet misli njemačkih povjesničara umjetnosti prve pol. 20. stoljeća, a posebno Karla Ginharta, koji su školovani u nacističkoj ideologiji te nastavljaju u istom duhu pisati dalje. Oslobođanje od fantoma češke teze ('*das Phantom der böhmischen These*') jedna je od misli vodilja njemačke škole prve polovice 20. stoljeća.

7 PAVEL KALINA, Was Peter Parler a Sculptor?, u: »Acta Polytechnica«, 1, Prague, 1998., 75 i d., navod 2–3., smatra, navodeći Booza i Wundrama, da je Petar bio znatno stariji, vjerojatno 33 godine, te je već ostvario vlastita djela prije nego je pozvan u Prag. Ovo je sasvim moguće budući da se podatak o majstorovoj mladosti bazira samo na natpisu koji i inače sadrži određene greške i dvosmislenosti. Tako je npr. na tome natpisu prezime majstora napisano 'Arler' umjesto Parler, što nema niti jedne nezavisne potvrde. Na natpisu stoji 'Petrus henrici arleri de polonia...', što je također smatrano omaškom. Izričaj 'polonia' uglavnom se čita kao 'colonia', što se opet može tumačiti kao Kolin ili kao Köln. U tom kontekstu sasvim je zamislivo da klesar koji je možda nepismen, pa precrtava natpis koji mu je predložen, napiše 'annorum XXIII' umjesto 'XXXII'. Također, PAVEL KALINA, Peter Parler's Innovations in St. Vitus's Cathedral in Prague, u: »Acta Polytechnica«, 1, Prague, 1997., 63–72, obrazlaže kako možda istoj auri legende koja dopušta da vjerujemo kako kralj poziva golobradog mladića bez vlastitih referencija, tek stečenog majstorskog naslova i bez prakse, da preuzme najvrednije gradilište u Europi, drugi autori pripisuju i Parlerove 'inovacije' kojima je fascinirao suvremenike, nove tipove svodova, korištenje polukružnog luka i tehnološke inovacije. Međutim, kako on objašnjava, graditeljstvo je u tom razdoblju izuzetno konzervativan sustav, u kojem bi inovativnost bila doživljavana kao nešto negativno, odbojno, u najmanju ruku sumnjivo. Za mnoge od Petrovih 'inovacija' autor nalazi primjere iz suvremene i prethodeće arhitekture (korištenje svodova, polukružni luk), štoviše, nekima od njih nalazi izvorište u francuskoj arhitekturi te pretpostavlja da ih praška katedrala zapravo duguje svom prvom protomajstoru, Francuзу Matthiasu, a ne njegovu mnogo poznatijem nasljedniku.

8 ŽELJKO JIROUŠEK, Pregled razvoja likovnih umjetnosti u banskoj Hrvatskoj od XII do kraja XVIII stoljeća, u: »Naša domovina«, 2, Zagreb, 1943.

9 ANĐELA HORVAT (bilj. 1, 1959.), 245-264.

10 ANĐELA HORVAT (bilj. 1, 1959.), 258.

11 ANĐELA HORVAT (bilj. 1, 1959.), 256 i d.: »Da li je to u Zagrebu nastalo posredovanjem koje druge majstorske radionice koja je pod utjecajem Parlerove? U posljednje vrijeme primijećeno je iradiranje Parlerovog kruga u Budimpešti u okolici Ptuja. L. Gerevich je nedavno podrobno analizom utvrdio da su arhitektonsko-plastičke glave iz Marijine crkve i iz palače u budimskom burgu tako srodne s praškima, da smatra nedvojbena činjenicom direktnu vezu. (...) Iako stilski srodan, taj materijal ima manje veze sa zagrebačkim skulpturama od praških. (...) Nedavno je pak E. Cevc upozorio na zanimljivu pojavu utjecaja Parlerovog kruga u Štajerskoj, u ptujiskome kraju. Tom je prilikom uočio da taj utjecaj seže i do Zagreba, te usput spomenuo i ovu skupinu, koju ovdje obrađujem upravo na temelju pobude iz njegove radnje. (...) I Budim i ptujiska skupina i Beč pokazuju nam, na kako različite načine struje pobude iz visoko kvalitetne Parlerove radionice, s uvijek novim intervencijama. Zato usprkos razlika, koje su uočene među arhitektonsko-plastičkim djelima

zagrebačke i praške katedrale ipak smatram, da je jedan od vodećih majstora s pratnjom morao doći iz Parlerove radionice u Zagreb, ali tek nakon radova na tornju Karlovog mosta. (...) Zbog visoke kvalitete umjetnina u zagrebačkoj katedrali vrlo je vjerojatno da su direktni sudionici Parlerove radionice znanje svoje 'Bauhütte' prenijeli u Zagreb, gdje je majstor dinamičnih figura ostvario na najsuvremeniji način one mogućnosti koje je ova grupa nosila u sebi.«

12 ANĐELA HORVAT (bilj. 1, 1959.), 245–264 : »Pisani izvori ne daju za sada objašnjenje na koji način se u Zagrebu našao tako čist govor Parlerove radionice, ali u ovom slučaju može pomoći heraldika. Na šest vitkih stupova u lađama ovog dvoranskog prostora nalazili su se prije Bolléove restauracije grbovi s unutra nazubljenim obodom, te s krunjenim lavom, koji se opetuju i na kontraforima sjeverne lađe, ali s lavom u obrnutom smjeru, gdje stoje i danas. To su grbovi zagrebačkog biskupa Eberharta, koji je u dva navrata sjedio na zagrebačkoj biskupskoj stolici. 1397-1406., te 1410-1419. g. (...) Biskup Eberhart nije bio samo nepokolebljivo vjeran pristaša kralja Sigismunda, nego ga je, kao »supremus cancellarius Aulae regiae» za čestih izbivanja zastupao u zemlji.» A. Horvat – 1960., 27: »Zbog toga je moguće - ako nisu ti majstori posredovanjem Eberharta djelovali osim u Zagrebu i na Gradecu - da je kod toga, s obzirom na veze koje vode u Prag, dinamična ličnost kralja Sigismunda pridonijela da je portal crkve Sv. Marka ukrasio mjesto u kojem je često boravio hrvatski ban.«

13 FRANJO BUNTAK, *Da li su praški Parleri klesali srednjovjekovni portal Sv. Marka u Zagrebu?*, u: *Iz starog i novog Zagreba* III, Zagreb, 1963., 65–76.

14 ANĐELA HORVAT (bilj. 1, 1960.), 13–29.

15 ANĐELA HORVAT (bilj. 1, 1960.), 26: »Zbog svega toga ne smatram da je portal crkve Sv. Marka u Zagrebu rustično djelo domaćih klesara, nego da je originalno zasnovano djelo koje je - prilagođeno prilikama malog grada - moglo nastati na temelju slobodno biranih uzora iz Praga.»

16 ANĐELA HORVAT (bilj. 1, 1963.-64.), 36–38.

17 ANĐELA HORVAT, O slučajnim nalazima s Medvedgrada, u: *Iz starog i novog Zagreba* IV, Zagreb, 1968., 25–42.

18 ANĐELA HORVAT (bilj. 1, 1978.), 381/1978.

19 ANĐELA HORVAT (bilj. 1, 1969.-70.), 79–88.

20 ANĐELA HORVAT, Parleri iz Praga na zagrebačkom Gradecu – Da ili ne?, u: »Peristil«, 23, Zagreb, 1980., 142: »Prije dvadeset godina štampan je moj tekst, pa da vidimo kako je dosad izdržao taj vremenski raspon. To je potrebno iznijeti, jer naša javnost nije upoznata s time kako je primljeno atribuiranje portala (...). Stoga eto nekoliko mišljenja. S tom se atribucijom slaže naš najbolji parlerovac Emilijan Cevc, kako u svom pismu, tako i onom prilikom kad obrađuje parlerske utjecaje na slovenskom području. On npr. vidi u slovenskoj građi gmindeke uzore na Marijinu kipu iz Zdola uspoređujući ga s kipovima na portalu Sv. Marka, ali izričito kaže da je tu bio odlučujući praški stilski stupanj. (...) U Kutalovom zaključku piše i ovo: »Njezin im je rezultatima utvrđeno da je zagrebački portal nastao na početku 15 stoljeća od ruku nekoliko majstora koji su raspolagali iskustvom praške parlerovske škole.» I dodaje: »Uistinu, tu se radi o krugu praške i parlerovske plastike, dokazano znatno transformirane i nejedinstvene u kojoj se miješaju prilično konzervativni i napredni elementi.«

21 EMILIJAN CEVC, *Gotika, Umjetnost na tlu Jugoslavije od praistorije do danas*, Beograd–Sarajevo, 1971., 131: »Monumentalni južni portal župne crkve Sv. Marka u Zagrebu upućuje figurama apostola na raniji parlerovski krug Schwäbisch-Gmünd i južnog portala katedrale u Augsburgu.« Isti stav ugledni će autor ponoviti i kasnije u katalogu kelnske izložbe: EMILIJAN CEVC, *Die Parler und der schöne stil 1350-1400. (Europäische Kunst unter Luxemburgern)*, Katalog izložbe, Köln, 1978., 2, 449: »An sich steht der Aufbau der Zagreber Portalarchitektur in keinem Widerspruch zu den parlerischen Kompositionsgrundsätzen, doch für eine so radikale Lösung findet man in Prag keine Parallele (A. Kutal). Es wäre also doch anzunehmen, daß die heutige Portalform etwas später entstanden, bzw. umgestaltet worden ist. (...) All dies spricht für eine Entstehungszeit der Zagreber Bildwerke vor 1400, eher noch in der siebziger Jahre des 14. Jahrhunderts. Ferner könnte man sie als einen

besonderen Zweig der süddeutschen parlerischen Stilrichtung betrachten, analog dem Verhältnis von Gmünd (bzw. Augsburg) zu Wien (oder zu Vorhalle der Nürnberger frauenkirche).«

22 NADA KLAIĆ, Johannes lapicida parlerius ecclesie sancti Marci, u: »Peristil«, 22, Zagreb, 1979., 45–54.

23 ANĐELA HORVAT, Portal crkve Sv. Marka u Zagrebu, u: »Kaj«, II, Zagreb, 1978., 13–50.

24 NADA KLAIĆ (bilj. 22), 48–50.

25 NADA KLAIĆ (bilj. 22), 51–54.

26 ANĐELA HORVAT (bilj. 20), 141–149.

27 ZORISLAV HORVAT, Profilacije gotičkih svodnih rebara, u: »Peristil«, 12–13, Zagreb, 1969.-70., 46–47. ZORISLAV HORVAT, Neke profilacije svodnih rebara u srednjovjekovnoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske, u: »Peristil«, 20, Zagreb, 1977., 8.

28 ZORISLAV HORVAT, *Strukture gotičke arhitekture*, Zagreb, 1989., 67.

29 IVAN KOMELJ, *Gotska arhitektura*, Ljubljana, 1973., 180: »Kot bomo še videli, je kamnoseški okras, ki ga je analiziral Cevc, še pogloblje opredelil značaj in izhodišče spomenika.« EMILIJAN CEVC (bilj. 21, 1978.), 442: »Die nächsten Verwandten dieser Masken (Hajdina) sind jene in den Fenstern des Chorpolygons am St.-Veits-Dom in Prag (um 1375).« SAMO ŠTEFANAC, *Arhitektura 14. stoletja in časa okoli 1400*, u katalogu: *Gotika v Sloveniji*, Ljubljana, 1995., 60:»...ob vzdolžnih stenah pa so sredi zidu oprti na močne konzole, okrašene z izredno kvalitetnimi maskami, ki se, kot je že poudaril E. Cevc (...), po slogovni plati neposredno navezujejo na češko stavbno plastiko kroga Petra Parlerja.« Slično je i prilikom određivanja mogućeg porijekla arhitekture Ptujске Gore. Opet su u prvom planu pojedinosti poput Celjskog oltara, konzola koje su podržavale svod prizemlja negdašnjeg zvonika itd., dok je svod srednjeg broda sasvim u drugom planu. Zanimljivo je da i Komelj i Štefanac, iako pišući prvenstveno o arhitekturi, stavljaju u prvi plan arhitektonsku plastiku. Jednako tako i HORST SCHWEIGERT, *Zur Reception des Parlerstils in der steierischen Bauplastik der Spätgotik*, u zborniku *Internationale Gotik in Mitteleuropa*, Graz, 1990., 301–303.

30 ANĐELA HORVAT (bilj. 1, 1984.), 79–90.

31 IVAN SRŠA, O medimurskim srednjovjekovnim župama i njihovim crkvama, u: »Kaj«, 4–5, Zagreb, 1994., 127–154.

IVAN SRŠA, *Medimursko graditeljstvo u doba Celjskih grofova*, u: *Celjski grofje: stara tema – nova spoznanja*, Celje, 1998., 349–362.

32 DIANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb, 1993.; DIANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, *Das künstlerische Erbe der Grafen von Cilli in Kroatien*, prilog u zborniku *Celjski grofje: stara tema – nova spoznanja*, Celje, 1998., 363–374.

33 ZOLNAY LASZLO, MAROSI ERNŐ, *A budavari szoborlelet*, Budapest, 1989.; MAROSI ERNŐ, *Gotische Statuen aus dem Königspalast von Buda*, u: Budapest in Mittelalter, Braunschweig, 1991., 253–258.; MAROSI ERNŐ, *Fünfzig Jahre Herrschaft Sigismunds in der Kunstgeschichte*, u: *Sigismund v. Luxemburg – Ein Kaiser in Europa*, Mainz a. Rhein, 2005., 233–262.

Zdenko Balog

Anđela Horvat's Thesis on Prague Masters Parler on Gradec and Kaptol in Zagreb

In several scholarly papers published in 1950s and 1960s, the distinguished art historian Anđela Horvat proposed a bold thesis of the arrival and stay of (a group of) masters from the Prague-based workshop of Peter Parler in Zagreb, who were to realize the south portal of the church of St Mark on Gradec and the »Monstrous Gallery« in Zagreb Cathedral, stylistically relatively clear continuations of the activity of the Prague school. These cardinal works, according to Anđela Horvat's thesis, exerted a strong influence on a series of works of art realized in northern Croatia (Plemenščina, Medvedgrad, Nedelišće) and elsewhere (Ilok) in the first half of the 15th century.

Although many authors followed Anđela Horvat's conclusions in their own studies of the artworks in question, her thesis, although frequently cited, has not evolved as one would expect. The problem of the influence of the Prague family Parler in Central and Southeast Europe has been a vigorous research topic, but has also generated numerous controversies among different authors. The studies published over the last few decades tend to limit their influence outside the Czech lands after the beginning of the 15th century.

Can the thesis advanced more than half a century ago remain applicable today, given the fact that it has not been expanded or revised through modern methods and possibilities of comparative analysis? The subject of Central European International Gothic has recently been addressed through numerous initiatives, major exhibitions, conferences and editorial projects. Therefore, in the light of new research, the perception of this material cannot remain as simple and transparent as it seemed half a century ago. However, new findings bring forth new evidence and artistic material which testify that the distinguished art historian and probably the most important Croatian field researcher of the 20th century had the ability to perceive and recognize the connections that were yet to be studied and confirmed. This paper offers a brief revision of Anđela Horvat's basic theses on the subject and discusses the present position of the discipline regarding these issues.